

PIRMASIS ŽEMAITIJOS BAJORŲ HERBYNAS

BŁASZCZYK, Grzegorz. *Herbarz szlachty żmudzkiej*. T. 1–6. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2015–2016. – 638 s.; 524 s.; 444 s.; 698 s.; 574 s.; 428 s. ISBN 978-83-7181-897-4; 978-83-7181-898-1; 978-83-7181-910-0; 978-83-7181-928-5; 978-83-7181-963-6; 978-83-7181-969-8

Gabrielė Jasiūnienė

Lietuvos genealogijos ir heraldikos draugija

Būtų klaidinga teigti, kad Žemaitijos bajorų herbai buvo visiškame mokslininkų domėjimosi užribyje. Istoriografijoje jau buvo publikuojami ar netgi plačiau tyrinėjami pavienių Žemaitijos bajorų heraldikos šaltiniai. Pavyzdžiui, dar XIX a. pabaigoje istorikas Franciszekas Piekosiński nagrinėjo Žemaitijos bajoro Jurgio Galmino 1432 m. antspaudą su Dembno (lenk. Dębno) herbu ir 1434 m. antspaudą su geometriniu simboliu¹. Apie Galmino antspaudinį simbolį XX a. pr. užsiminė ir Władysławas Semkowiczus². Lietuvoje į Žemaitijos bajorų heraldiką istorikų akys nukrypo paskutiniaus dešimtmečiais. Edmundas Rimša bene pirmasis pradėjo tyrinėti Žemaitijoje gyvenusiu Bilevičių, Bukantų, Kiaunarskių, Korfų, Nagurskių ir kitų giminių atstovų herbus³. Eugenijus Saviščevas monografijoje prozopografiniu metodu sudarytose lentelėse nurodė kai kurių Žemaitijos bajorų herbų pavadinimus, pateikė bajorų herbinių antspaudų publikacijas, kurias pristatė, tačiau detaliai šių asmenų heraldikos nenauginėjo⁴. Žemaitijos bajorų antspaudais patvirtintų rankraščių skaitmeninius vaizdus savo knygoje publikavo Raimonda Ragauskienė⁵. Žemaitijoje gyvenusių bajorų giminių pavienių atstovų heraldikos šaltiniai publikuoti ir nagrinėti Agnės Railaitės-

¹ PIEKOSIŃSKI, Franciszek. *Heraldyka polska wieków średnich*. Kraków, 1899, s. 246. PIEKOSIŃSKI, Franciszek. *Goście polscy na soborze konstancyjskim* (Rozprawy Polskiej Akademii Umiejętności, ser. II, t. 12). Kraków, 1899.

² SEMKOWICZ, Władysław. Braterstwo szlachty polskiej z bojarstwem litewskim w unii horodelskiej 1413 roku. *Polska i Litwa w dziejowym stosunku*. [Red. Wojciech BARANOWSKI.] Warszawa, Lublin, Łódź, Kraków, 1914, s. 393–446.

³ RIMŠA, Edmundas. *Heraldika. Iš praeities į dabartį*. Vilnius, 2004, p. 120–127, 129–131; RIMŠA, Edmundas. 1656 m. Pabėgėlių į Prūsiją antspaudai. In *XVII amžiaus vidurio Maskvos okupacijos Lietuvoje šaltiniai*. T. IV: *Pabėgėlių iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Prūsijoje 1656 m. sąrašai*. Sud. Elmantas MEILUS. Vilnius, 2016, p. 299–341.

⁴ SAVIŠČEVAS, Eugenijus. *Žemaitijos savivalda ir valdžios elitas 1409–1566 metais*. Vilnius, 2010, p. 299–360, 383–384.

⁵ RAGAUSKIENĖ, Raimonda. *Dingę istorijoje. XVI a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorijos privatūs archyvai*. Vilnius, 2015, p. 161, 177.

Bardės⁶, Jono Drungilo⁷, Saulės Viskantaitės-Saviščevienės⁸ moksliniuose darbuose. XV–XVIII a. Žemaitijos bajorų heraldika tyrinėta šios recenzijos autorės daktaro disertacijoje, straipsniuose⁹. Atkreiptinas dėmesys, kad kai kurių Žemaitijos bajorų giminų herbai aprašomi Alberto Kojalavičiaus-Vijūko¹⁰, Szymono Okolskio¹¹, Bartoszo Paprockio¹², Adamo Bonieckio¹³ ir kituose herbinyuose. Beje, 2015 m. Alberto Kojalavičiaus-Vijūko „Vardynas“ buvo išleistas ir išverstas į lietuvių kalbą. Paminėtina, kad šiame leidinyje taip pat publikuojami itin vertingi, išsamūs E. Rimšos komentarai apie herbyne minimų kilmingųjų heraldiką, pateikiama nuorodų į atminties institucijose saugomus bajorų heraldikos šaltinius. Išskirtina, kad minėtuose herbinyuose pateikiami ne tik bajorų herbų aprašai, bet ir herbų iliustracijos.

Taigi, sprendžiant iš herbynų medžiagos ir minėtų istoriografijos pozicijų, Žemaitijos bajorų heraldika nebuvo atsidūrusi užmarštyje. Tačiau norint pristatyti esminius šio regiono bajorų heraldikos tradicijų bruožus, būtina atlikti nuoseklią, sintetinę studiją. Būtent į tokio pobūdžio studiją galėtų pretenduoti prieš kelerius metus lenkų istoriko Grzegorz Błaszczko išleistas Žemaitijos bajorų herbynas.

G. Błaszczko tyrimai yra orientuoti į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės, ypač Žemaitijos, konfesinę, demografinę, socialinę istoriją¹⁴. Pirmajame išleisto herbyno

⁶ RAILAITĖ-BARDĖ, Agnė. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kilmingųjų genealoginė savimonė ir jos atspindžiai heraldikoje XVI–XVIII a.* Daktaro disertacija. Vilnius, 2013.

⁷ DRUNGILAS, Jonas. Etnosocialinis mobilumas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje: Gruževskių giminės pavyzdys (XVI a. antroji pusė – XVIII a. pradžia). *Lietuvos istorijos metraštis 2004/2*. Vilnius, 2005, p. 53–78; DRUNGILAS, Jonas. *Lenkų bajorų integracija Žemaitijoje: migracija, kalba, atmintis XVI a. – XVIII a.* Daktaro disertacija. Vilnius, 2018.

⁸ VISKANTAITĖ-SAVIŠČEVIENĖ, Saulė. Šemėtų genealogija XV–XVI amžiuje. *Lietuvos istorijos studijos*, 2004, t. 14, p. 31–49.

⁹ JASIŪNIENĖ, Gabrielė. Žemaitijos bajorų heraldika XVI–XVIII a.: Bilevičių, Nagurskių, Gorskių atvejai. *Acta humanitara universitatis Saulensis*, 2015, t. 21, p. 14–32; JASIŪNIENĖ, Gabrielė. Žemaitijos bajorų Bilevičių heraldika XVI–XVII a. *Lietuvos istorijos metraštis 2016/1*. Vilnius, 2016, p. 5–20; JASIŪNIENĖ, Gabrielė. *Žemaitijos bajorų heraldika: XV–XVIII a. pradžia*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2019; JASIŪNIENĖ, Gabrielė. Genealoginiai ryšiai Žemaitijos bajorų heraldikos šaltiniuose XVI a. antroje pusėje – XVIII a. *Bibliotheca Litwana*, 2019, nr. VI, p. 148–166; JASIŪNIENĖ, Gabrielė. Atneštiniai herbai Žemaitijos bajorų heraldikos tradicijoje XVI–XVIII amžiais. In *The Unknown Land of Žemaitija: The 13th to the 18th Centuries = Žemaitija – nežinoma žemė: XIII–XVIII amžiai* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. 39). Sud. Vacys VAIVADA. Klaipėda, 2019, p. 213–227.

¹⁰ WIJUK KOJAŁOWICZ, Wojciech. *Herbarz rycerstwa W. X. Litewskiego tak zwany Compendium, czyli O klejnotach albo herbach, których familie stanu rycerskiego w prowincjach Wielkiego Xięstwa Litewskiego zażywiają*. Kraków, 1897; KOJALAVIČIUS-VIJŪKAS, Albertas. *Šventasis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos bei jai priklausančių provincijų giminų ir herbų vardynas = Sacer nomenclator familiarum et stemmatum Magni Ducatus Lituaniae et provinciarum ad eum pertinentium*. Sud. Sigitas NARBUTAS. Vilnius, 2015.

¹¹ OKOLSKI, Szymon. *Orbis Polonus*. T. I–III. Cracoviae, 1641.

¹² [PAPROCKI, Bartłomiej.] *Gniazdo Cnoty, Zkąd Herby Rycerstwa sławnego Krolestwa Polskiego, Wielkiego Księstwa Litewskiego, Ruskiego, Pruskiego, Mazowieckiego, Zmudzkiego, y inszych Państw do tego Krolestwa należących Książąt, y Panow początek swoy maią*. Kraków, 1578. PAPROCKI, Bartosz. *Herby rycerstwa polskiego*. Wyd. Kazimierz Józef TUROWSKI. Kraków, 1858.

¹³ BONIECKI, Adam. *Herbarz polski*. Cz. I: *Wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich*. T. 1, 4, 5, 7, 9. Warszawa, 1899–1906.

¹⁴ Keletas žymesnių darbų: BŁASZCZYK, Grzegorz. *Żmudz w XVII i XVIII wieku: zaludnienie i struktura społeczna*. Poznań, 1985; BŁASZCZYK, Grzegorz. *Litwa na przełomie średniowiecza i nowożytności, 1492–1569*. Poz-

tome autorius akcentavo, kad iš pradžių gali pasirodyti, jog nerealu vienam asmeniui parengti tokios apimties herbyną. Vis dėlto mokslininkas išskyrė, kad šis tyrimas siejasi su jo darbo rezultatais, gautais rengiant 1690 m. Žemaitijos dūmų surašymo dokumentus. Juose matoma regiono apgyvendinimo situacija, visuomenės struktūra, administracinis padalijimas. Taip pat galima rasti įrašytas Žemaitijos bajorų gyvenimo vietas, eitas pareigas, o kartais ir duomenis apie šeiminius ryšius. Nagrinėdamas šią temą, istorikas pastebėjo, kad surašymuose yra nemažai herbynuose nepaminėtų pavardžių. Visa ši sukaupta medžiaga pravertusi jo rengiamam herbynui. Todėl, anot autoriaus, herbynas gali būti itin vertingas genealoginiams, demografiniams ir socialiniams tyrimams. Mokslininkas nurodė, kad šiame darbe svarbiausias dėmesys koncentruojamas į tokius genealoginius aspektus: šeimos ir giminės ištakos, seniausias paminėjimas apie šeimos / giminės atstovą, giminystės ryšius, materialinę padėtį, socialinį statusą ir prestižą, pasireiškiantį užimamomis pareigybėmis ir turimais titulai. Taip pat reikšmingas giminės „lizdo“ klausimas ir atsikėlimo į Žemaitiją aplinkybės¹⁵.

Visą G. Błaszczuko herbyną sudaro lenkų kalba parašyti šeši tomai, kuriuose pagal abėcėlę išdėstytos Žemaitijoje gyvenusių bajorų pavardės ir pristatoma šaltiniuose bei literatūroje rasta medžiaga. Tokia struktūra nuosekli ir logiška, skaitytojams lengva rasti informacijos apie dominančią giminę. Pagrindiniai darbe taikyti tyrimo metodai – aprašomasis ir genealoginis. Šie metodai būdingi tokio pobūdžio darbams ir yra naudojami tinkamai. Kiekvienai giminei skirtas tekstas pradedamas bajorų pavardės arba pavardžių variacijų užrašymu, pavyzdžiui, Beniuszewicz (Beniszewicz, Beniusewicz, Bieniaszewicz, Bieniuszewicz)¹⁶. Tuomet, jeigu yra žinomas, nurodomas giminės herbo pavadinimas, pavyzdžiui, h. Mogiła¹⁷. Pagrindiniai tyrimo šaltiniai – 1621 m. kariuomenės surašymas (lenk. *popis wojskowy*) ir 1667 m. bei 1690 m. Žemaitijos dūmų surašymo dokumentai (lenk. *taryfy dymów*)¹⁸. Visuose tomuose nagrinėjami Lenkijos, Lietuvos, Rusijos atminties saugyklose saugomi nepublikuoti ir publikuoti šaltiniai. Pavyzdžiui, nagrinėjant Adamkovičių (Adamkavičių) genealogiją ir heraldiką, tyrinėti Lietuvos valstybės istorijos archyve bei Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje saugomi dokumentai¹⁹. Tyrinėjant lenkų atvykėlių Gorskių genealogiją ir heraldiką, analizuoti ne tik Lietuvoje, bet ir Varšuvoje, Vyriausiam senujų aktų archyve ir Nacionalinėje bibliotekoje, saugomi šaltiniai²⁰. Taigi, autorius atliko gana išsamias šaltinių paieškas. Pasirinktos tos atminties institucijos, kuriose tikėtina, kad saugomas gausiausias Žemaitijos bajorų rankraštinis paveldas.

nań, 2002; *Metryka Litewska: rejestrzy podymnego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Księstwo Żmudzkie 1690 r.* Oprac. Grzegorz BŁASZCZYK. Warszawa, 2009.

¹⁵ BŁASZCZYK, G. *Herbarz szlachty żmudzkiej...* (toliau – *HSŽ*), t. 1, s. 11–12.

¹⁶ *HSŽ*, t. 1, s. 115.

¹⁷ *Ibid.*, s. 166.

¹⁸ *Ibid.*, s. 16.

¹⁹ *Ibid.*, s. 43.

²⁰ *HSŽ*, t. 2, s. 192.

Paminėtina, kad šiame šešiatomyje tyrinėjama apie 1 800 giminių. Remiamasi ne tik minėtų šalių atminties saugyklose saugomais nepublikuotais ir publikuotais šaltiniais, bet ir Lenkijos, Lietuvos ir kitų šalių mokslininkų darbais²¹. Analizuota tokių Žemaitijoje gyvenusių bajorų giminių kaip, pavyzdžiui, Adamkovičių²², Burbų²³, Gado-
nuų²⁴, Ilgovskių²⁵, Karpių²⁶, Kęstartų²⁷, Narbutų²⁸, Skorulskių²⁹, Tyzenhauzų³⁰ ir kitų genealogija bei heraldika. Vienos iš šių giminių, pavyzdžiui, Bilevičiai, yra vietinės kilmės žemaičiai. Kitos, pavyzdžiui, Gorskiai arba Šverinai, yra atvykėliai. Tai pirmasis tokio pobūdžio leidinys, kuriame tyrinėjamas toks gausus Žemaitijoje gyvenusių čiagimių ir atvykėlių bajorų giminių skaičius.

Atkreiptinas dėmesys, kad aptardamas tyrinėjamą giminę G. Błaszczukas pateikia informaciją apie pavardės variacijas, etimologiją ir paplitimą Žemaitijoje. Tokia medžiaga ypač naudinga, kai kyla abejonių dėl šaltiniuose minimų asmenų pavardžių tapatumo. Taip pat, remiantis šaltiniais ir literatūra, pateikiama medžiaga apie giminės įsikūrimą Žemaitijoje, atstovų (dažniausiai vyrų) giminystės bei santuokos ryšius, užimamas pareigas ir pan. Išskirtiniais atvejais, kai yra itin gausus šaltinių skaičius, pavyzdžiui, Bilevičių giminės atveju³¹, pateikiama plati ištisių kartų genealoginė schema. Tokia medžiaga itin vertinga šių giminių tyrėjams arba net palikuonims.

Verta dėmesio ir G. Błaszczuko pateikiama įdomi medžiaga apie herbyne minimų giminių heraldiką. Nors informacija nėra labai išsami, galbūt netgi remiamasi palyginti vėlyvais šaltiniais, tačiau gali būti vertinga tyrimų pradžioje. Pavyzdžiui, G. Błaszczukas, rašydamas apie Gradovskius, užsimena, kad XIX a. giminės atstovai naudojo Lapino (lenk. *Lis*), Pusožio (lenk. *Półkozic*) ir Pruso (lenk. *Prus*) herbus³². Kita vertus, derėtų akcentuoti, kad tokios medžiagos užtektų genealogijos leidiniui, bet parengtas herbynas.

Atliekant šio leidinio analizę, pastebėta, kad G. Błaszczukas daugiausia rėmėsi vėlyvųjų, rašytų XIX–XX a. pradžioje, herbynų pateikiama informacija. Tačiau bajorams

²¹ Pavyzdžiui, Roberto Bieleckio, Bogusławo Dybašo, Marianos Kozłowskos, Edmundo Rimšos, Eugenijaus Saviščevo, Ritos Reginos Trimonienės, Jolantos Skurdauskienės, Vacio Vaivados ir kitų darbais. Plačiau *HSŽ*, t. 1, s. 669–679.

²² *HSŽ*, t. 1, s. 33–35.

²³ *Ibid.*, s. 306–316.

²⁴ *HSŽ*, t. 2, s. 17–20.

²⁵ *Ibid.*, s. 327–329.

²⁶ *HSŽ*, t. 3, s. 24–39.

²⁷ *Ibid.*, s. 53–62.

²⁸ *HSŽ*, t. 4, s. 276–285.

²⁹ *HSŽ*, t. 5, s. 264–266.

³⁰ *HSŽ*, t. 6, s. 86.

³¹ *HSŽ*, t. 1, s. 166–191.

³² Autorius remiasi Lietuvos valstybės istorijos archyve saugomu šaltiniu, kuriame teigiama, kad Gradovskiai XIX a. pradžioje turėjo Lapino (lenk. *Lis*) herbą. Taip pat istorikas remiasi Jano Ciechanowicziaus darbu, kuriame išskiriama, kad XIX a. ši giminė naudojo Pusožio (lenk. *Półkozic*) ir Pruso (lenk. *Prus*) herbus. Plačiau *HSŽ*, t. 2, s. 235.

priklausiusių heraldikos šaltinių, pavyzdžiui, antspaudoose ir įvairioje ikonografijoje vaizduotų vienalaukių ir jungtinių herbų, beveik neanalizavo. Norėtusi, kad tokio pobūdžio herbyne pateikiama informacija apie herbus būtų išsamesnė, parengta remiantis nuoseklesne, išsamesne, ankstyvesnių heraldikos šaltinių analize. Nepakenktų atskleisti net tos pačios šeimos atskirų vyriškosios linijos atstovų, pavyzdžiui, brolių, heraldikos tradicijų ypatumus. Taip galbūt būtų įmanoma pastebėti būtent Žemaitijos bajorijos heraldikos tradicijų ypatumus. Derėtų atkreipti dėmesį, kad autoriaus darbas yra įvardijamas kaip herbynas, bet, mūsų akimis, tai šiek tiek neįprastas herbynas. Po kelis herbus galima matyti ant visų šešių tomų viršelių, tačiau prie giminių aprašų nėra nei herbų iliustracijų, nei detalių jų aprašų. Taigi kyla klausimas, kaip atrodo, pavyzdžiui, tekste minimas Lapino (lenk. *Lis*) herbas? Tokios reikšmės tyrimui svarbu gana tiksliai žinoti, kokios sudėtinės dalys, pavyzdžiui, figūra, skydas, šalmo papuošalas, yra vaizduojamos herbe. Būtent iliustracinė medžiaga arba detalus aprašymas yra būtini herbynuose ir heraldikos tyrimuose.

Nepaisant to, derėtų pažymėti, kad G. Błaszczukas atliko didelį darbą ir padėjo pagrindus platesniems bei nuoseklesniems Žemaitijos bajorų heraldikos tyrimams. Pirmasis šešiatomis Žemaitijos bajorų herbynas apima gausų giminių skaičių, pasižymi itin vertinga medžiaga, kuri gali būti aktuali ne tik genealogijos ar heraldikos tyrinėtojams, bet ir giminių palikuonimis, visiems, besidomintiems Žemaitija ir jos bajorija.